

U obranu hrvatskog jezika u Austriji

U izdanju Školske knjige objavljena je u rujnu 2017. godine zbirka radova akademika Radoslava Katičića pod nazivom »Konturen und Zusammenhalt der kroatischen Sprache« (»Konture i kohezija hrvatskog jezika«). Svezak sadržava sedamnaest radova jednog od naših najvećih jezikoslovaca, objavljenih u izvorniku na hrvatskom, njemačkom i francuskom jeziku, u izboru urednika Georga Holzera i Zorke Kinde–Berlakovich sa Sveučilišta u Beču. Objavljivanje zbornika na njemačkom jeziku iniciralo je Hrvatsko društvo za kroatistiku iz Beča, a zbornik je financijski potpomognut sredstvima Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Namjera i Austrijskog društva za kroatistiku i dvaju urednika bila je dati prilog u popunjavanju praznog prostora koji na njemačkom jeziku na znanstvenoj razini postoji po pitanju samostojnosti hrvatskog jezika. Time zbornik radova akademika Katičića ima svoju snažnu praktičnu vrijednost, posebno u Austriji, u kojoj se hrvatski jezik u javnom prometu redovito svrstava u jezičnu skupinu »BKS« (»Bosnisch–Kroatisch–Serbisch«). Kako stoji u predgovoru zbirke, intencija urednika nije bila ponuditi sintezu Katičićevih radova na njemačkom jeziku, nego čitateljstvu predstaviti mali komadić znanstvenog opusa velikog hrvatskog jezikoslovca koji ima antologijski, a ne sintetički karakter. Imajući u vidu kako su radovi nastali u širokom razdoblju od 1978. do 2009., mogu se shvatiti kao pojedini Katičićevi koraci u borbi za samostalnost hrvatskog jezika, koja je akademika zaokupljala od početaka znanstvene karijere – posebno imajući u vidu osobni Katičićev angažman oko »Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika« iz 1967.

Zbornik otvara članak ambicioznog naslova »O početku novoštokavskoga hrvatskoga jezičnog standarda, o njegovu položaju u povijesti hrvatskoga književnog jezika i u cjelini standardne novoštokavštine« kao idealan uvod u problematiku jezične standardizacije. Katičić postavlja pitanje početaka i ishodišta hrvatskog jezičnog standarda, naglašavajući komponentu naknadnog kontinuiteta kao temeljni kriterij za utvrđivanje ishodišne točke jezičnog standarda. Imajući na umu ciljnu publiku zbornika objavljenog na njemačkom jeziku, prednost odabira navedenog članka jest i u njegovu rasvjetljavanju uloge novoštokavskog govora kao odabira jezičnog standarda koji, sukladno idejnim smjernicama o jedinstvu južnih Slavena, zadovoljava etničku bazu i hrvatskih i srpskih govornika. Za razliku od dotadašnjih jezikoslovnih radova Katičić postavlja pitanje odnosa novoštokavskog standarda s ostalim govorima hrvatskog književnog jezika prije 19. st, kao i odnos jezičnog standarda prema ostalim narječjima hrvatskog. Također, Katičić jasno distancira naslijede Vuka Stefanovića Karadžića s jedne i iliraca i kasnije hrvatskih vukovaca s druge strane, osvjetljavajući ulogu pojedinih hrvatskih jezikoslovaca s prijelaza sto-

ljeća u procesu jezične standardizacije, plastično prikazujući njihovu jezičnu reformu na primjeru jezičnih promjena kroz 19. st, ali i dovodeći u pitanje često neutemeljeno preuveličanu Karadžićevu ulogu za hrvatski jezik. Katičić naglašava i nužnost isticanja predstadija jezičnog standarda dajući zasluženu ulogu Ljudevitu Gaju i njegovoj reformi pravopisa te ističući tako standardizaciju pravopisa kao jednu od ključnih komponenti jezične standardizacije. Članak »Razvoj književnog jezika na srpsko–hrvatskom jezičnom području«, izvorno objavljen na francuskom jeziku, propitkuje rad pod istim nazivom srpskog jezikoslovca Pavla Ivića, i to ukazujući na Ivićeve nepreciznosti ili čak političko–ideološku motivaciju pojedinih tvrdnji (intenzivni književni kontakti između hrvatskog i srpskog jezika u srednjovjekovlju, jezik Dubrovačke Republike). Iako terminološki djeluje u okvirima srpsko–hrvatskog jezika, Katičić u radu jasno daje do znanja da se radi o dvama jezičnim idiomima s jasno izraženim tradicijama, čiji se procesi standardizacija pritom ne mogu poistovjećivati (inkarnacija jednog jezikoslovca u slučaju srpskog jezika ne vrijedi za standardizacijski put hrvatskog). Na polemiku između Pavla Ivića i Dragutina Raguža Katičić se osvrće u člancima »O čem se zapravo radi«, »Radi se baš o tome« i »Ipak još jednom«, objavljenima u časopisu »Jezik« 1986., 1987. i 1989. godine, argumentirano i detaljno iznoseći tvrdnje kojima pobija ne samo stavove iz Ivićeva članka, na koji je reagirao i koji je izazvao veliku polemiku, nego i daljnju polemičku argumentaciju srpskog jezikoslovca u politički turbulentnim vremenima. Na polemiku sa srbijanskim jezikoslovcem Katičić će se nadovezati i u kratkom članku »Na odgovor Pavla Ivića«, objavljenom u pariškoj »Revue des études slaves«, ponavljajući za međunarodnu publiku uglavnom stavove iznesene u časopisu »Jezik«. U kompleksnoj i dugotrajnoj polemici s Ivićem Katičić neće osporiti da se radi o uvriježenom sugovorniku i velikom jezikoslovcu naglašavajući da se u pojedinim pitanjima (ulomci iz povijesti hrvatskog književnog jezika) u potpunosti slaže s njim.

Članak »Slověnski i <hrvatski> kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti«, objavljen u »Jeziku« 1989. g., nije samo velik doprinos jezičnoj povijesti nego i znanstveni odgovor na velikosrpsku pretenziju svojatanja dijela hrvatske književnosti pod izlikom da se nije nazivala hrvatskim imenom. Iznoseći niz primjera iz različitih epoha povijesti hrvatskog jezika, Katičić potvrđuje sinonimsko korištenje nazivima »slověnski« i »hrvatski«, čime se ne umanjuje nacionalna svijest i pripadnost hrvatskom korpusu prije preporoda, posebno osvrćući se na sinonimsko korištenje navedenim izrazima kod pojedinih novovjekovnih pjesnika. Motiviran političkim događajima, Katičić upozorava da je pitanje aktualizirao – i u pravilu na njega odgovorio – već Jagić, uz kasniju spoznaju da se distanca između dvaju etnonima sve češće javlja na razinama duhovno (glagoljaško) – svjetovno. Sumnju u sinonimsko korištenje izrazima Katičić potpuno otklanja primjerima u kojima se izraz »hrvatski« odnosi na cijeli slavenski korpus (>hrvatski narodi« kod Kožičića Benje), ali i argumentirajući kako se u suvremenim izvorima venecijanska »Riva dei Schiavoni« naziva »Riva slovinska«, ali i »Riva od Hrvatov«.

Tri članka objavljena u devedesetim godinama za njemačku, austrijsku i češku znanstvenu zajednicu bave se statusom hrvatskog jezika u odnosu na

jezičnu južnoslavensku unitarizaciju dominantnu ponajprije kroz sedam desetljeća prošlog stoljeća, ali i ranije – kao pripremu za političko ujedinjenje 1918. g. U članku »Srpskohrvatski jezik – srpsko–hrvatski jezični konflikt« Katičić poseže za pojmovima teorije Heinza Klossa »Ausbausprache« (jezik autonoman po izgrađenosti) i »Abstandsprache« (jezik autonoman po strukturnoj udaljenosti) kako bi pokazao da lingvistička srodnost hrvatskog i srpskog nije jedinstven fenomen u indoeuropskoj jezičnoj skupini, upozoravajući pritom da je kajkavski idiom u prvim desetljećima 19. st. vokabularom bio daleko razvijeniji od novoštokavskog, koji je ipak odabran kao jezični standard. Na tom su tragu i članci »Trebali li podijeliti serbokroatistiku?« iz 1995. i »Učinci suvremene jezične politike na razvoj slavenskih jezika i slavistike« iz 1999. Kao jedan od ključnih argumenata za podjelu postojećih sveučilišnih katedri serbokroatistike diljem Europe Katičić navodi nužnost poznavanja pomoćnih disciplina i kontaktnih jezika, koji su u slučajevima hrvatskog, srpskog, ali i bosanskog bitno različiti, što onemogućuje dublji studij pojedinih jezika u okviru postojećih katedri. U drugom članku autor kompleksnu problematiku jezične politike razrađuje na primjerima nekoliko političkih, pa onda i jezičnih konflikata među slavenskim narodima u 20. st. (ruski – ukrajinski), postavljajući pritom pitanje zašto jezična politika često ima negativan prizvuk.

Uz tri Katičićeve recenzije mjesto u zborniku našli su i članci »Još o južnoslavenskom jezičnom normiranju« i »Kultura – književnost – jezik: hrvatski«. Recenzije knjiga »Hrvatski jezik i srbohrvatstvo« Leopolda Auburgera, »'Kripozti Ferdinanda II.' Jurja Ratkaja Velikotaborskog u usporedbi s njihovim latinskim predloškom« Wenera Lehfeldta i u prvom redu »Jezični identitet na Balkanu. Raspad srpsko–hrvatskoga« Roberta Greenberga Katičiću su poslužile kao povod za raspravu ne samo s autorima i postulatima koje iznose u djelima nego i idejama šire znanstvene javnosti na određenu temu, pri čemu recenzijama čitatelju daje istovremeno uvid i u hrvatski i u međunarodni kontekst teme. Neraskidive veze između jezika, književnosti i kulture Katičić rasvjetljava u prethodno spomenutom članku objavljenom u zborniku Göttingenske akademije znanosti 2005. g. donoseći pregled kulturne povijesti hrvatskog naroda i ističući nacionalni identitet kao zajednički nazivnik triju ponekad suprotstavljenih pojmova.

Zbornik radova zaključen je dvama posebno zanimljivim i poučnim člancima: »Deklaracija i jezikoslovlje« i »Kako postoji hrvatski jezik«, kao recentnijim primjerima znanstvenih radova velikog jezikoslovca. »Deklaracija i jezikoslovlje« osoban je, ali ništa manje stručan prikaz »Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika« iz 1967. g., čiji je tekst djelomično napisao sam Katičić, koji je u trenutku objavljivanja zbornika bio jedini živi potpisnik Deklaracije. Deklaracija nema samo jedinstveno značenje za povijest hrvatskog jezika kao živi znak otpora jezičnopolitičkim unitarističkim smjernicama druge Jugoslavije nego predstavlja dokaz o krivo postavljenim postulatima mladogramatičarske škole, prema kojima je identitet književnih jezika sazdan na jednom dijalektu. Kao glavne karakteristike hrvatskog jezika Katičić u članku ističe »mnogodijalektnost« i »tronarječnost« naglašavajući ulogu odnosa među njima za hrvatski jezični standard. Jezičnu unifikaciju koja je zanema-

rivala postojanje neštokavskih narječja pratila je negacija kajkavske i čakavske jezične, ali i književne tradicije, što je imalo poguban učinak za hrvatsku kulturnu povijest. Hrvatski je standard, zaključuje Katičić, u biti ćirilometodski (ili drugim riječima, kako u ranijem tekstu definira – slovanski) i vuče podrijetlo iz ranog srednjovjekovlja, a širio se – uz nužne jezične modifikacije kroz stoljeća – liturgijskim putem. U posljednjem će se članku (»Kako postoji hrvatski jezik«) naš jezikoslovac vratiti na pitanje jezične samostojnosti hrvatskog jezika predstavljajući jezičnu povijest plastično i pristupačno te definirajući pritom niz zadataka koji stoji pred mladim lingvistima.

Iako je odabir članaka, kako navodi glavni urednik u predgovoru, bio motiviran dostupnošću, uključujući komponentu autorskih prava, valja se osvrnuti na opravdanost izbora. Čak pet članaka dio su višegodišnje polemike s Pavlom Ivićem i kao takvi predstavljaju iznošenje uglavnom sličnih argumenata u dvama kontekstima – domaćem (»Jezik«) i inozemnom (»Revue des études slaves«), što dovodi u pitanje potrebu za njihovim uvrštavanjem u zbornik, posebno jer bi za pravi uvid u bit polemike bilo potrebno pročitati i Ivićeve protuargumente, bez obzira na to što ih Katičić djelomično iznosi osvrćući se na njih.

Posebnu vrijednost zbornika predstavljaju odlični prijevodi pojedinih članaka za koje su bili zaduženi Franjo Čamba, Oliver Schoisswohl, Zorka Kinda-Berlakovich, Sabine Pawischitz i Dora Katičić-Müller. Uspješni prijevodi zorno i precizno oslikavaju bogat jezični izričaj hrvatskog jezikoslovca, koji, nevezano za sadržajni jezikoslovni doprinos pojedinim aspektima hrvatskog jezika, predstavlja jezično blago sâm za sebe. Prikaz knjige možda je najbolje okončati Katičićevim zaključkom jednog od članaka, u kojem se ističe kako je još uvijek raširena svijest o postojanju srpskohrvatskog jezika posljedica dugotrajne i za hrvatski jezik štetne jezične i kulturne politike, a ne jezične zbilje. Korak u osvješćivanju germanofone (znanstvene) javnosti o samostojnosti hrvatskog jezika predstavlja i zbornik Katičićevih radova kao za sada jedinstveno izdanje na njemačkom jeziku.

Domagoj Marić